

UOT 398; 801.8

RUH KÖÇÜ İNANCI

Ü.Q.ƏLƏKBƏROVA
AMEA-nın Folklor İnstitutu
ulker.elekberova@bk.ru

Məqalədə Azərbaycan, yakut və digər türk xalqlarının folklor örnəkləri əsasında ruh köçünün folklor mətnlərindəki inikası təhlil edilmiş, möcüzəli doğuluş motivinin ruh köçü inancı əsasında araşdırılmalı olduğu qənaətinə gəlinmişdir. Məqalədə şamanlıq, sufilik, buddizm, xristianlıq, yahudilik, beктаşilik, ələvilik, lamaizm, uyğur buddizmi, jainizm və İslam dinində ruh köçü inancına münasibət müqayisəli şəkildə göstərilmiş, ruh köçü ilə bağlı müxtəlif terminlərə aydınlıq gətirilmişdir.

Açar sözlər: ölümsüzlük, ruh köçü, ələvilik-bektaşilik.

Ruh köçü ruhun təkrar başqa bədəndə doğulmasıdır. Bu inancın təməlinə ruhun ölümsüzlüyü və ya əbədi yaşam düşüncəsi dayanır. Ruh köçünə inanan xalqlar üçün ölüm heç bir zaman bir yox olmanı, sonu ifadə etmir. Onlar ölən insan üçün öldü demək yerinə “qəlibi dəyişdirdi” sözünü işlətməklə ruh köçü fikrini ifadə edirlər. Təkrar doğuş, reenkarnasiya, transmiqrasiya, metamorfoz, sansara, tənəsüh və s. terminlər ruh köçü inancını ifadə etmək məqsədilə istifadə edilir. Azərbaycan folklor mətnlərində ruh köçünün sümüklər, xüsusilə kəllə sümüyü və qan vasitəsilə baş verməsi təsadüfi deyildir, çünki onlar ruhun yerləşdiyi orqan olaraq qəbul edilir.

Türk şaman mətnlərində ruh köçü. İlk insanın ana bətni şəklindəki bir mağarada doğulduğunu və ölümdən sonra böyük oğlunun onu həyata qaytarmaq məqsədilə doğulduğu mağaraya dəfn etməsi haqda Altay əfsanəsində təkrar doğuşla rastlaşırıq. Şamanlığı tədqiq etmiş M.Eliade ruhun sümüklərdə olduğunu və nəticə etibarilə insan öldükdən sonra sümüklərindən yenidən doğulmasının ola biləcəyini deyir [1, 152]. Yakut nağılında sümüklərin birləşməsi ilə yenidən doğuş təsvir olunur: Baba –Yaqaanın qızı onun kəllə sümüyünü beşiyə qoyub yelləyir və beşikdən körpə səsi gəlir, Basimilan bahadır onları öldürür. Sibir ovçuları öldürdükleri heyvanların sümüklərini qoruyub mühafizə edirmişlər, çünki onlarda öldürülən heyvanın ruhunun sümüklərində varlığını sürdürməsi və yenidən doğulması inancı mövcud idi [2, 135]. “Quru kəllə” Azərbaycan nağılında quru kəllənin tozundan yeyən bakirə qızın hamilə olması

sadalanan folklor mətnləri ilə səsləşir.

Şamanlıqda havaya qarışan nəfəsin havanın içində qaldığına və başqa bir varlığın nəfəs alması ilə bu havanın digər varlığa keçməsinin mümkün olduğuna inanılır. Göy Tanrı inancı göy altındakı hər şeyin bir dönüşümündə olduğunu qəbul edir. Ruhun bədəndən bədənə keçidi inancı buraya aid ola bilər.

Türk şaman mətnlərindən “İki dəfə doğulan şaman haqqında” əfsanədə deyilir ki, ölənlənin ruhunu quş meşədə odun toplayan qadının başına atır və yaşlı qadın hamilə qalır. Gözəl oğlu doğulur, on yaşına çatanda daha öncəki yaşındakı qardaşlarının evinə gedir və onlara təkrar doğulduğunu necə deyəcəyini bilmir [3, 68]. Ölənlənin şamanın ruhunun başqa bir şamanda yenidən doğulduğuna inanıldığı üçün şamanlıqda ruh köçü anlayışına yer verilmişdir, lakin bu adi insanlara aid deyildir. Ruh köçü inancına bağlı olaraq, tuva şamanları ruhun bədəndən bədənə keçdiyinə inanırlar.

İki dəfə doğulan şaman haqda yakut əfsanəsində deyilir ki, Nams ulusunda Arbaanca adlı şamanın qəbirdən cəsədini öküz çıxarır. Yenidən doğulmaq üçün o, şaman ağacında qartala bənzəyən nəhəng quşun yuvasında saxlanılır. Sonra balacalaşmış kəpənək boyda olmuş şamanı ağacdələnin kürəyinə qoyurlar. Ağacdələni onu meşədə odun toplayan bir qoca qarının əmgəyinə atır, qarı hamilə olur və şaman yenidən doğulur [3, 8].

Monqolların “Qeser” dastanında Qeser yerə enməmişdən əvvəl göydə qoca yaşlı Xan-Xormusta tenqrinin kiçik oğlu idi. Göydə min burxanın qərarı ilə dünyada qanun-qayda yaratmaq üçün yerə göndərildikdə o yenidən yetmiş yaşlı qoca kişidən və altmış yaşlı qarından təkrar doğulur [4, 348]. Qeserin yenidən doğuluşu onu bir şaman kimi qəbul etməyə imkan verir.

Folklorada möcüzəli doğuluş motivi və ruh köçü. V.Y.Propp çoxsaylı misallarla giləmeyvədən möcüzəli doğuluşun əsasında ruh köçünün dayandığını folklor örnəkləri ilə göstərmişdir. O, qadının suda tapılmış giləmeyvəni udaraq uşağa qalması haqda rus nağilinin Şimali Amerika variantını əsas göstərir. Şimali Amerika mifində deyilir ki, qadın hamilə olmaq istəyir. Yoldaşı ona gecə su ilə doldurduğu vedrədən su içməsinə tapşırır və gecə kiçik yarpağa çevrilib özünü vedrəyə atır. Qadın gecə o vedrədən su içir və yarpağı udur. Əri qadının bətnində yenidən doğulur. Amerikada udulmuş giləmeyvə və ya ot həmişə yenidən yaranmış insan deməkdir. Günəşi oğurlayan qəhrəman günəşin evinə girmək üçün giləmeyvəyə çevrilir, Günün qızı onu su ilə udur və ondan yenidən doğularaq, evə düşə bilər. Bu motiv çukçalarda və yakutlarda da vardır. Yakut nağilində deyilir ki, qadının əri ölür, onu dəfn edirlər. Arvadı qəbrin üstündən qarını təmizləyəndə qəbrin üstündə iki otun bitdiyini görür və onları kökündən qoparıb yeyir və hamilə olur. Məlumdur ki, Batta haqqında Misir nağilində o ağaca çevrilir, ağacı kəsən zaman bir tilişkə qadının ağzına düşür və Batta yenidən doğulur. Neneç nağilinin qəhrəmanı da bu yolla yenidən doğulur. Neneç nağilində meşədəki demonk varlığı meşəyə gələn qardaşları yeyir. Qarı meşədən onlardan birinin qanı bulaşmış bitki qabığı tapıb, beşiyə qoyaraq yelləyir və bitki qabığı uşağa çevrilir [5, 216]. Bu mətnə ruhun qan-

dakı varlığı inancı əsas götürülür. Əgər yenidən doğuş qan vasitəsilə baş verirsə, bu ruhun qandakı varlığını və ruhun qan vasitəsilə köçdüyünü göstərir.

“Yeddi qardaş” Azərbaycan nağlında Nardan xatunun yeddi qardaşı divi öldürüb başını evin sol tərəfində basdırırlar. Divin qəbri üstündə bitən yeddi gül yeddi gözəl qız olur və yeddi qardaş onlarla evlənilər [6, 197].

Azərbaycan nağılı “Quru kəllə”də danışan quru kəllənin külündən dadan bakirə qız uşağa qalır və həmin uşaq qeyri-adi bacarığa malik olur. Bu mətndə ruh köçü kəllə sümüyü vasitəsilə baş verir. Sümüklər, baş, qan ruhun yerləşdiyi orqan olaraq qəbul edilir. Ruh köçünün bu orqanlar vasitəsilə baş verməsi təsadüfi detal deyildir.

“Erdeni-Xaralik” monqol-tibet əfsanəsində qulluqçu xanımı DİN-Sulunu saraydan qovub, oğlunu torpağa basdırırlar. Qəbrin üstündə ağac bitir. Ağacın yarpağını keçə yeyib, sarı buruq saçlı oğlan uşağını-Erdeni Xaraliki doğur [7, 103].

Melaneziya-Trobriand adalarında yerlilər ruhların yeraltında yaşadıklarına inanmaqdadılar. Yeraltındakı heyvanlar kimi (ilan və s.) duzlu suda gənc qaldığını, dənizin axıntısı ilə dənizdə yuyunan qadınların bətninə girərək, yenidən dünyaya gəldiklərinə inanırlar.

Sadalanən çoxsaylı folklor mətnləri möcüzəli doğuluş motivinin ruh köçü əsasında öyrənilməli olduğunu göstərir. Əks təqdirdə möcüzəli doğuluş motivi ilə bağlı çoxsaylı folklor faktları araşdırmadan kənar qala bilər və doğru istiqamətdə tədqiqatə cəlb edilə bilməz.

Digər folklor mətnlərində ruh köçü. Ümumtürk folklorunda ölənlər sevgililərin ruhlarının məzarlarından çıxan gül fidanı və ya ağacda təcəssümü ruh köçüdür. Sevgililərin məzarlarında bitən güllər ya da çay kənarında bitən ağacların birləşməyə çalışmaları və rəqibin məzarından çıxan qanqal tikanların onları birləşməyə qoymaması onların ruhlarının da o dünyada qovuşmayacağı anlamına gəlir [7, 363].

“Gül və sünbül” nağlında iki aşiqin qəbirlərinin arasına divar çəkirlər. Ertəsi gün padşah öz adamları ilə qəbiristanlığa qayıdanda qız və oğlanın qəbirlərinin arasında gül ilə sünbülün göyərdiyini, bir gözəl sarıköynək bülbülün gül ilə sünbülün üstündə dolanıb nəğmə oxuduğunu görür. Qəbirləri açıb görür ki, qızın biləyi oğlanın, oğlanın biləyi isə qızın başının altındadır. Oğlanı öldürən padşahın kiçik oğlunun qəbrindən hər gün bir dəstə tikan göyərək sürünüb gül və sünbülə dolaşır onları boğur. Padşahın əmri ilə oğlunu qəbirdən çıxarıb yandırır külünü yelə verirlər [9, 206].

“Yusiflə Sənubər” Azərbaycan nağlında qəhrəman sudan tapdığı qızıl gülü padşaha hədiyyə edir. Gülün digər tayı div öldürüldükdən sonra onun qanından əmələ gəlir. Qəhrəman padşahın tapşırığına əməl edərək, divin qanından əmələ gələn gülü ona verir [8, 66-86].

“Dəmir diş qız” Azərbaycan nağlında dəmirdən dişləri olan adamyeyən bacını ayı ilə qurd yeyir və bir damcı qanı yarpağın üstünə düşür. Bu bir damcı qan qardaşına onu götürüb cibinə qoymasını, ona lazım olacağını bildirir. O,

qardaşına çətin tapşırıqları yerinə yetirməkdə kömək edir və qardaşı salamat evinə qayıdır [6, 193]. Ruhun qanda olması inancı qandan yenidən doğuşun mümkünlüyünü izah edir.

Güney Azərbaycan folklorunda “Nənəlik” nağlında analığı oğulluğunun ətinə yerikləyib onu atasına öldürtdürür. Bacı qardaşının yerə tökülən qanını bir qaba yığır və hər gün qardaşının qabdakı qanına baxıb ağlayır. Yeddinci gün o qandan bir danışan quş çıxır. Quş qızla oynayır, gözüyumulu onun ağzına üzüm giləsi qoyur. Analıq buna paxıllıq edir. Quş analığın boğazına üzüm giləsi yerinə daş atıb öldürür [9, 192].

“Aleykə-batır” qazax nağlında qu quşunu kəsəndə lələyindən çölə düşüb dəvə olur. Dəvəni kəsəndə sümüyündən sıçrayıb itburnu kolu olur. İtburnu kolunu kəsəndə bir tikanı kənara sıçrayıb quş olur və Əleykə batırın toruna düşür [7, 97].

“Göyçək Fatma” Azərbaycan nağılının yakut variantı “Ürüməkçi-kuo” nağlında göyçək Fatma kimi Ürüməkçi-kuo da inəyindən qidalanır. Ürüməkçi-kuo gümüşü quşa çevrilib, inəyin sağ qulağındakı su ilə çimir, sol qulağındakı su ilə yeyib-içib, dincəlik. Göyçək Fatma isə inəyinin bir buynuzundan yağ, bir buynuzundan bal əmir. Hər iki variantda qəddar analıq özünü xəstəliyə vurub inəyin ətinin ona dərman olduğunu deyərək inəyi kəsdirir. Ürüməkçi-kuonun qəddar, sehərbaz analığı Dik-baba inəyi kəsdirəndə inək qıza iki buynuzu, iki qulağı, iki gözü, dörd dırnağı, quyruğu və dərisini onlardan alıb gündoğana tərəf üç gün getməsini tapşırır. Dərini yerə sərib “Alas çölü ol”, üstünə iki gözünü qoyub “mənim iki süd gölüm olun”, onların arasına quyruğu qoyub “müqəddəs ağac Aaal-luk”, iki bunuzunu torpağa sancıb “iki qaynar peç” və dörd dırnağını çölə səpib “dörd nərildəyən heyvan ol” deməsini tapşırır. Bundan sonra dərinin üzərində uzanıb yatmasını, ayılanda isə bütün dediklərinin gerçəkləşəcəyini bildirir. Cənab Yürünq Ayu Toyonun iradəsi ilə gəldiyini deyən, ilk gördüyü oğlana ərə getməsini tapşırır [10, 212]. Nağılın Azərbaycan variantında isə inək sümüklərinin quyu qazıb basdırılmasını, sümüklərdən göyçək Fatmanın istədiklərinin hazır olacağını bildirir [11, 16-23].

İnanclarda ruh köçü. V.Y. Propp ruh köçünü ölmüş insanın, adətən əcdadın yenidən həyata qayıdışı kimi baxırdı. Levi-Bryül deyir ki, əgər uşaq doğulursa, bu məşhur şəxsiyyətin yenidən gəlişi, reinkarnasiyası deməkdir. Bu fakt etnoqraflar tərəfindən müxtəlif cür dəyərləndirilir. Şternberq bunu valideynlərlə uşaqların bənzərliyi ilə izah edirdi. Lakin uşağın təkə ata-babasının deyil, cinsiyyətindən asılı olmayaraq, çox sayda digər ölümlərin ruhlarının daşıyıcısı ola bilməsi faktı bunun əksini deyir. Ölünün adı onun ruhunun bəzi hissələrinin daşıyıcısı hesab edilir. Belə ki, eskimoslar yeni doğulmuş qız uşağına “mənim babam”-deyə müraciət edirlər. N.Xaruzin ruhun ikinci inkarnasiyasını ibtidai insanın yeni doğulmuş körpənin həyatını və ruhunu hardan alması sualını ölümlərin ruhunun körpələrə keçməsi fikri ilə cavablandırması ilə əlaqələndirir. Avstraliya tuzemliləri, induzlar ruh köçünə inanan qəbilələrdəndirlər. İnduzlarda uşaq doğulan zaman falçı çağırırdılar ki, o ekstaz vəziyyətində

hansı ölünün qayıtdığını və körpəyə hansı adın qoyulmasını müəyyənləşdirsin.

Tunqus-mancurlarda omi –ruh ölülərin dünyasına gedən yolda quşa çevrilir, sonra ruhların saxlandığı miruka gedir. Tunqus-mancur xalqlarında təsəvvürlər daha arxaikdir. Ruh bütün çevrilmələrindən sonra buni ulini-ölülər çayında pələng və ya ayı şəklində nəsil-şəcərə çayında yaşayır, sonra insanların yanına, yer üzünə qayıdıb yeni nəslə başlanğıc olur [12, 117].

Tunquslarda gələcəkdə ana olacaq qadınlar bir ölüyə həyat verəcəklərinə inanmaqdadırlar. Buryatlar insanın üç ruhu olmasına onların birinin cəhənnəmə getməsi, digərinin yer üzündə dolaşması, üçüncünün isə başqa bir bədəndə yenidən doğulacağına inanırlar [2, 185-187]. Çukçalar, yukagirlər də insanın üç canı olduğuna, insan öləndə birinin məzarda qaldığı, o birinin ruhlar diyarına enməsi, üçüncünün göyə çıxması, ruhun o biri aləmin qapıçısına rastlayıb qayıqla o biri sahilə keçməsinə, kölgələr diyarında ölünün yer üzündə yaşadığı kimi yaşamasına, ölülərin bir müddətdən sonra yer üzündə təkrar doğula biləcəklərinə inanırdılar. Uyğurlar insanın daim təkrar doğulma prosesinə “sansar” deyirlər. Ruh köçü inancına Amerikanın bir çox qızıldərilili qəbiləsində rastlanılır. Inuitlərdə ruh köçü müqəddəs inanacdır. Şimali Amerika qızıldərililərinin bir çox qəbilələrində insan öləndən sonra ruh və kölgə bədəndən ayrılır. Ruh o biri aləmə gedir, yer üzündəkilərlə əlaqə qura biləcəyi isə onun kölgəsidir. Ruh kölgə ilə birləşdikdə yeni bir varlıq yaranır və yer üzünə təkrar doğulur.

Monqollar işgəncə ilə öldürdükləri çinli generalın cəsərinə heyran qalaraq, onun cəsədi ilə şərab içib, gələcək doğuşunda onların millətində yenidən doğularaq, onları qürurlandırmasını istəyirlər [2,188]. Uzun müddət tatarların yanında qalan M.Polo tez-tez canlı ölülərdən danışıldığını şahidi olduğunu, bir insan öldükdə ruhun dərhal başqa bir bədənə keçdiyini və həyatının yaxşı ya da pis keçməsinə bağlı olaraq, yaxşıdan daha yaxşıya, ya da pisdən daha pisə keçdiyini və Allah tərəfindən qəbul edilənə qədər ruh köçünün davam edəcəyini qeyd etmişdir. Bu ifadələr hind tərzli klassik metamorfozu xatırladır.

Yuqor xalqlarından olan Kazım xantlarında L'aksati, yəni ruh köçü inancı mövcuddur və bu, onların adət-ənələrini, mərasimlərini, düşüncə və həyat tərzlərini təşkil edir. Onlar uşaq doğulanda onu beşiyə qoyub hansı ölünün ruhunun uşaqda təcəllə etdiyini müəyyənləşdirirlər. Bunun üçün mamaça beşiyi uşaq ilə birlikdə yuxarı qaldıraraq ölülərin adlarını çəkir. Hansı ölünün adını çəkəndə beşik ağırlaşırsa, ağır gəlırsə, deməli, o ölünün ruhu o uşağa köçüb. Xantların inancına görə, reinkarnasiya qohum-əqrəbalarla uşaq arasında kişidən oğlan uşağına, qadıncan qız uşağına keçir. Reinkarnasiya üçün ölü özü yeni bədəni seçir, lakin reinkarnasiya ölənün bu dünyadakı ömrü nə qədərdisə, o qədər vaxt ərzində baş verməlidir. Əgər o vaxt ərzində liliyin, yəni ruhun yenidən doğulması baş vermirsə, o birdəfəlik ölür. Əgər ailədə yeni doğulan uşaq yoxdursa, ölənün ruhu lili qohumların uşaqlarına köçür. Qohumlarda da uşaq doğulmayıbsa, onda yad uşağa, hətta başqa xalqdakı uşağa köçür. Kişinin ruhu beş, qadının ruhu dörd uşağa köç edə bilər. Hətta uşaq doğulmamışdan əvvəl kimin ruhunun ona köçdüyünü müəyyən etmək mümkündür [13, 32-42].

Ələvi-bektaşilərdə ruh köçü. J.P.Ru ruh köçünü qəti şəkildə Şərq mənşəli olduğunu düşünür [2, 219]. Onun uyğurlar vasitəsi ilə Orta Asiyada yayıldığı düşünülür. Bu inanca Anadoludakı Ələvi – beктаşilər arasında rastlanır. Ələvi-Bektaşilərdəki tənəsüh inancının buddizmin Asiyada yayılmasından sonra Qərbə köçən türklər vasitəsi ilə Anadoluya gətirildiyi düşünülür. İslam ruh köçü düşüncəsini rədd edir. Ruhların bədən dəyişdirərək dünyaya təkrar-təkrar gəlməsi və axirət inancının qəbul edilməməsi İslama zidd bir düşüncədir [14, 267]. İslamda da bütün əsaslı dinlər kimi ruh köçü inancı yoxdur, axirət və peyğəmbər inancına zərər verdiyi üçün ruh köçü inancı qəti şəkildə rədd edilir, lakin ələvilər, beктаşilər, nuseyriilər ruh köçünə inanırlar.

İslamdan sonrakı dövrdə Ələvi-bektaşə təriqətində ruh köçü inancı yenidən şəkillənmişdir. Xalq islamı içində dəyərləndirilən Ələvilikdə ruh köçü əsas inandır. Şamanlıqda olduğu kimi ələvilər də hər şeyin bir ruhu olduğuna inanırlar. Ələvi-bektaşilərə görə ruh qəlib dəyişdirir. Bu qəlib dəyişdirmə əsnasında bacarıqsız ruhlar “esvel” qəlibə düşərlər. Mühüm olan ruhun bədən dəyişdirdiyi zaman “esvel” qəlibə düşməməsidir. Ələvilərlə hinduların ruh köçü inanclarında bəzi bənzərliklər vardır. Hindular da ələvilər kimi dünyaya gəlmə halqasından qopmağa inanmır, kamil insanın həqiqi varlığa çevrilməsini qəbul edirlər. Ələvilərin yuxuları, xatirələri, bütün inanclarının əsasını ruh köçü təşkil edir. Ələvi qadın yuxusunda görür ki, qayınatası onun bətnindən dünyaya gəlmək istədiyini deyir. Artıq dörd uşaqları olduğu üçün yoldaşı “atam başqa yerdən dünyaya gəlsin” deyib, uşağı aldırır. Səhər sübhədən qonşusu gəlib gəlinə yuxusunu danışır. Yuxuda onun qayınatasının al qan içində şəhid olduğunu deyir. Burdan da görünür ki, ələvilərdə ruh köçü, qəlib dəyişdirmə sadəcə inanc deyil, onların gündəlik həyatlarının hər sahəsinə təsir etmiş bir gerçəklikdir. Onlar böyük ruhsal şəxsiyyətlərin dünyaya xidmət etmək üçün təkrar-təkrar gəldiyinə inanırlar. Onlara görə, dünya ilə ruhsal həyat ruh köçü vasitəsilə bütövləşir. Ələvi-bektaşə ərənlərinin insanları günahlardan təmizləmək üçün dünyaya öz istəkləri ilə gəlib xidmət etmələri şamanların qamlıq edərək insanları bəd ruhlardan arındırmasına bənzədir. Ruh köçü (bədən və qəlib dəyişdirmə adı altında) inancı eyni zamanda ruhsal şəkildə mükafat və cəza mexanizmi funksiyasını daşıyır [17].

Ruh köçü inancı Anadolu inancları içində qəlib dəyişdirmə kimi yaşayır. Tənəsüh insan öldükədən sonra ruhun başqa bir bədəndə yenidən dünyaya gəlməsidir. Ruh köçünə inananların birinci qrupuna görə ruhlar bədənələrini tərk etdikdən sonra fərqli bədənələrə keçirlər. Bu bədənələr insan, heyvan və ya bitki ola bilər. Dəyişdirilən qəliblər, yəni bədənələr cəza və ya mükafat kimi verilir. Qərb inancına görə, transmiqrasiya bir insan insana uyğun həyat tərzi keçirməzsə, bir daha dünyaya gəldiyində heyvan olaraq gəlməklə cəzalandırılır. Tənəsüh inancında ruhlar daima olaraq, təkrar bədənələnir. Tənəsüh inancına görə, bir insan cəzalılı isə heyvan bədənində dünyaya gəlir. Reenkarnasiya inancında isə geriyə bədənələnmə yoxdur. Tənəsühlə reenkarnasiyanın arasındakı fərq bundan ibarətdir.

Bektaşilər ikinci dəfə dünyaya gəlişində bədxah adamların dovşan və ya ilan şəklinə görünə biləcəklərinə inanırdılar. Hətta onlara görə dovşanı Müaviyə doğmuşdur. Buna görə Anadolu ələviləri dovşan əti yemirlər. Dışı dovşan mensturasiya olduğuna görə əti haram sayılır. Bir rəvayətə görə, Hz.Hüseynin qatilinin ruhunun bir dovşana keçdiyinə inanan ələvi-bektaşilər dovşan ovlamır, yemir və hətta toxunmurlar. Bu, daha çox buddizmdəki ruh köçüdür. Bu düşüncənin təsəvvüf ədəbiyyatındakı dövrlərlə əlaqəsi yoxdur [15, 486].

Yekun. Məqələdə şamanlıq, sufilik, buddizm, xristianlıq, yahudilik, bektaşilik, ələvilik, lamaizm, uyğur buddizmi, jainizm və İslam dinində ruh köçü inancına münasibət müqayisəli şəkildə göstərilmiş, ruh köçü ilə bağlı müxtəlif terminlərə aydınlıq gətirilmişdir. Nəticə etibarilə onu deyə bilərik ki, İslam, xristianlıq, müsəvilik kimi əsaslı dinlər ruh köçü inancını rədd edirlər. Bu inanc hər xalqın inanc sistemində, hər din və təriqətdə müxtəlif formada, özünəməxsus şəkildə mənalandırılır.

Məqələdə Azərbaycan, yakut və digər türk xalqlarının folklor örnəkləri əsasında ruh köçünün folklor mətnlərindəki inikası təhlil edilmiş, möcüzəli doğuluş motivinin ruh köçü inancı əsasında araşdırılmalı olduğu qənaətinə gəlinmişdir. Deyilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olur ki, ruh köçü ilə bağlı inanclar təkcə monqol xalqlarının deyil, Azərbaycan folkloru daxil olmaqla digər türk xalqlarının folklorunda da geniş yayılmışdır. Azərbaycan və digər türk xalqlarının folkloru bu örnəklərlə zəngindir.

ƏDƏBİYYAT

1. Eliade M. Şamanizm. İlk esrime teknikləri. Çev. İsmet Birkan. İmge kitabevi, 1999.
2. Roux J.P. Eskiçağ və ortaçağ Altay türklərində ölüm. İstanbul: Kabaççı Yayınevi, 1999.
3. Türk şaman mətnləri. Efsaneler ve memoratlar. Ankara, 2005.
4. Героический эпос о Гесере. Иркутск: Гос.Универс, 1969.
5. Пропп В.Я. Фольклор и действительность. Изб.статьи. М.: Наука, 1976.
6. Azərbaycan nağılları. 5 cilddə. I c. Bakı: Şərq-Qərb, 2005.
7. Казахский фольклор в собрании Г.Н.Потанина. Алма-ата: АН Казах. СССР, 1972.
8. Azərbaycan nağılları. 5 cilddə. II c. Bakı: Şərq-Qərb, 2005.
9. Güney Azərbaycan folkloru. IV kitab. Bakı, 2016.
10. Якутские сказки. /Сост. Д.К.Сивцев. Суорун Омоллоов, П.Е.Ефремов. Якутск: Кн.Издательства, 1990.
11. Azərbaycan nağılları. 5 cilddə. V c. Bakı: Şərq-Qərb, 2005.
12. Анисимов А.Ф. Представления эвенков о душе и проблема происхождения анимизма. Религия эвенков в историко-генетическом изучении и проблемы происхождения первобытных верований. М.- Л.: АН ССР, 1958.
13. Волдина Т.В. Представления о перевоплощении душ в традиционной культуре Казымских хантов. Э.О, 2010, №3.
14. Özcan Güngör, Erdal Aksoy. Sosyolojik açıdan alevi-bektaşilerde tenasüh inancı. Türk kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma dergisi. 2012, 62.
15. Ögöl.B.Türk mifologiyası. I c, Bakı: MBM, 2006.
16. Дьяконова В.П. Погребальный обряд тувинцев как историко-этнографический источник. Л.: Наука, 1975.
17. Caner Işık. Halk inançlarında kalıp değiştirme, ruh göçü. Acta Turcica. Çevrimçi tematik türkoloji dergisi. yıl iv, say 2-1, Temmuz 2012.

ТРАНСМИГРАЦИЯ ДУШИ В ВЕРОВАНИЯХ

У.Г.АЛЕКПЕРОВА

РЕЗЮМЕ

Взаимосвязь проблемы души и тела всегда была центром некоторых дискуссий в истории философии. Начиная с Эфлатуна до настоящего времени. Большинство мыслителей пытались объяснить связь и взаимодействие между душой и телом. Проблема бессмертия означает, что душа человека существует таким образом или продолжает свое существование после смерти. У каждой философской идеи или религии свое понимание, менталитет бессмертия различен.

В исторических источниках алеви есть вера реинкарнации, которая является возрождением душ после смерти в новых телах. Научные исследования и мысли некоторых современных авторов алеви как теоретическое выражение религиозного опыта. Несмотря на то, что эта вера имеет восточное происхождение (индуизм) и божественные религии отвергают эту веру. В традиции алеви есть школа исламской мистики, но в алевизме-бекташизме это не единственное измерение.

Ключевые слова: бессмертие, трансмиграция души, алевизм-бекташизм

TRANSMIQRATION OF THE SOUL IN BELIEF

U.G.ALAKBAROVA

SUMMARY

The relation of soul and body problem has always been the focus point of some discussions in the history of the philosophy. Beginning from the Eflatun till present time. Most of the thinkers have tried to explain the relation and interaction between the soul and the body. The problem of immortality means that the soul of a person exists in a way or continues its existence after the death. Every philosophical idea or a religion has a different understanding, the immortality mentality varies.

There is reincarnation belief which is rebirth of souls after death in new bodies in the historic Alewi sources. Scientific studies and some of today's Alewi authors' thought as a theretical expression of religious experience. Despite this belief is from eastern origin (Hinduism) and the divine religions refuse this faith. There is in Alewi tradition which is one of Islamic mysticism school, but it is not single dimension in Alewism-Bektashism.

Keywords: immortality, transmiqration of the soul, alewism-bektashism.